

LUNA

Juliane Killerud Bekkevold

Bacheloroppgave i grunnskolelærerutdanningene

”Jeg er sint for at jeg ikke er muslimsk nok.
Uansett hva jeg gjør blir jeg aldri norsk nok”

Om religion, identitet og *Skam*

”I’m angry I’m not Muslim enough. No matter what I do, I’ll never be Norwegian
enough”

GLU 5-10

Våren 2018

Samtykker til tilgjengeliggjøring i digitalt arkiv Brage

JA NEI

Norsk sammendrag

Tittel: ”Jeg er sint for at jeg ikke er muslimsk nok. Uansett hva jeg gjør blir jeg aldri norsk nok”.

Forfatter: Juliane Killerud Bekkevold

År: 2018

Sider: 31

Emneord: Identitet, religion, *Skam*, skole

Sammendrag:

Denne bacheloroppgaven har som formål å undersøke hvorvidt en religiøs overbevisning kan påvirke identitetsdannelse med tv-serien *Skam* sesong 4 som referanse. Oppgaven vil derfor presentere et utvalg teori som presenterer ulike tilnærminger til begrepet identitet, spesielt sett i sammenheng med religion og skam. Deretter vil tre utvalgte sekvenser fra *Skam* sesong 4 analyseres med bakgrunn i den presenterte teorien. Til slutt drøftes funnene fra analysen og deres relevans for skolen og lærerrollen. Her blir spesielt synet på identitet som noe komplekst og dynamisk fremtredende, samt synet på religion som en ressurs i skolen.

Engelsk sammendrag (abstract)

Title: “I’m angry I’m not a Muslim enough. No matter what I do, I’ll never be Norwegian enough”

Author: Juliane Killerud Bekkevold

Year: 2018

Pages: 31

Keywords: Identity, religion, *Skam*, school

Summary:

This bachelors-degree is addressing the relationship between identity and religion regarding the tv-series *Skam* season 4. The paper will present a selection of theory, which discusses identity in relation to religion. A theory of the feeling of shame or guilt in relation to identity and religion will also be discussed. Following, three sections from the series *Skam* will be analysed with the foundation of the theory. Then, I will discuss what the analysis showed us and what value these findings have for school and the teachers-role. Here aspects of identity such as it being dynamic and complex will be highlighted, in addition to the perspective of religion as a resource in school.

Forord

Denne bacheloroppgaven ble skrevet skoleåret 2017/-18. Da valget om fagområde for bachelor kom, ble RLE (*Religion, livssyn og etikk*) et naturlig valg for meg, og oppgavens tema er både noe som engasjerer meg faglig, men også personlig. Når serien *Skam* tok over tv-skjermen høsten 2015, tok det ikke lang tid før jeg ble engasjert. Personlig vekket sesong 4 noe i meg, en følelse av å kjenne meg igjen – i det minste til en viss grad. Jeg har vokst opp med en tro som jeg i større og mindre grad har ønsket å identifisere meg med. Å utad skulle være en ”representant” for et større trossamfunn da man samtidig opplever en tvil og usikkerhet rundt egen tro, er nok noe mange religiøse vil kjenne seg igjen i. Samtidig viser *Skam* hvordan Sana går til troen i vanskelige situasjoner ved for eksempel bønn. Troen fremstår som noe trygt og konstant – et fast holdepunkt i en hverdag fylt med oppturer og nedturer. Det var nettopp denne spenningen jeg ønsket å utforske og belyse i min oppgave, da jeg mener den gir et nyansert bilde av det å være ung og troende.

I arbeidet med denne oppgaven, og ikke minst i mitt studieløp så langt, har jeg møtt mange dyktige og engasjerte lærere som har inspirert meg til å dykke ned i fagstoff jeg ikke visste at engasjerte meg. Jeg ønsker å takke RLE-seksjonen, da dette har vært et fag som har betydd mye for meg i min fremtidige yrkesutøvelse og i mitt personlige liv. Spesielt ønsker jeg å takke min veileder, Ole Kolbjørn Kjørven, som fra første stund har engasjert seg i oppgaven min, hjulpet meg å finne relevant fagstoff, gitt gode innspill på oppgaveskriving, og generelt inspirert meg til å skrive en oppgave om nettopp dette temaet. Takk til min tålmodige ektemann Mathias som jeg kan snakke og fundere med i alt livet har å by på. Jeg ønsker også å takke mamma, pappa og søsknene mine som alltid har støttet og oppmuntret meg til å ta mine egne valg.

Innhold

NORSK SAMMENDRAG	3
ENGELSK SAMMENDRAG (ABSTRACT)	4
FORORD	5
INNHOLD	6
1. INNLEDNING	7
2. TIDLIGERE STUDIER AV IDENTITET OG RELIGION	9
3. TEORI: OPPGAVENS BEGREPSBIBLIOTEK	10
3.1 OM IDENTITET OG SKAM	10
3.2 IDENTITETENS HISTORIE	11
3.3 STERKE OG SVAKE VURDERINGER	12
3.4 TILSKREVET ELLER SELVVALGT IDENTITET	13
3.5 IDENTITETSØKONOMI OG ANERKJENNELSE	13
3.6 OPPSUMMERING	14
4. METODISK REFLEKSJON	16
5. RELIGION OG IDENTITET: ANALYSE AV TRE UTVALGTE SEKVENSER FRA SKAM SESONG 4	18
5.1 "JEG KLARER Å HA NORSKE VENNINGER OG FORTSATT VÆRE MEG SELV"	18
5.2 "ER IKKE DET LITT DISRESPECT MOT ISLAM?"	20
5.3 DET BESTE FRA ISLAM	22
5.4 OPPSUMMERING	25
6. DRØFTING	26
6.1 IDENTITETSDANNELSE SOM KOMPLEKS OG DYNAMISK	26
6.2 UTBLIKK: HVORFOR ER DENNE KUNNSKAPEN VIKTIG I SKOLEN?	27
7. LITTERATURLISTE	30

1. Innledning

NRK-serien *Skam* tok Norge med storm i 2015 med sin multimediale og sannferdige fremstilling. Det skulle ikke ta lang tid før *Skam* tok verden med storm, og suksessen varte helt til siste sesong ble sendt våren 2017. Serien har i løpet av fire sesonger satt fokus på temaer som spiseforstyrrelse, psykisk helse og homofili. I siste sesong møter man Sana Bakkoush, en 17 år gammel norsk-marokkansk jente som tilsynelatende står med et ben i to ulike kulturer. Hun kommer fra en muslimsk familie og fremstår selv som religiøs; hun bærer blant annet hijab og har bønne-app på mobilen. Vennene hennes er opptatt av festing, alkohol, sex og russe buss. Til tross for at dette ikke gir et fullverdig bilde av verken hennes familie eller venner da de fremstår som to motpoler, illustrerer dette hvilke omgivelser Sana er i forhandling med i hverdagen hvor hun opplever å ikke strekke til: ”Jeg er sint for at jeg ikke er muslimsk nok. Uansett hva jeg gjør blir jeg aldri norsk nok” (Andem, 2017d). Det som vekket min nysgjerrighet var ikke hvordan menneskene rundt Sana opplevde henne, men hvordan hun opplevde seg selv og sin identitet. Dette motiverte meg til å undersøke grundigere sammenhengen mellom identitet og religion. Oppgaven har derfor som formål å besvare følgende problemstilling: *Hvilke identitetsdannelser kommer til uttrykk i Skam sesong 4 spesielt knyttet til religion?* Denne oppgaven vil se på Sanas identitetsdannelse, og da nødvendigvis også hennes omgivelser, altså hennes familie og venner. Funnene i oppgaven kan derimot være overførbare til identitetsdannelser knyttet til religion uavhengig trostradisjon.

Skolen utgjør en stor del av barn og unges hverdag, og spiller en viktig rolle i barn og unges identitetsdannelse. Dette er forankret i den overordnede delen av læreplanen: ”Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap (Utdanningsdirektoratet, 2017). Derfor kan det være nyttig som lærer å vite hvilken rolle for eksempel religion, som denne oppgaven skal fokusere på, kan spille i en identitetsdannelse. Å være religiøs i sekulære Norge, kan nok for mange – uavhengig trostradisjon – oppleves utfordrende til tider. Ikke fordi religion og alkohol, sex og festing nødvendigvis er to motsatser, men fordi man bærer med seg et livssyn som man ikke nødvendigvis deler med ”folk flest”.

Oppbyggingen av oppgaven vil først se nærmere på relevant teori knyttet til identitetsdannelse. Her vil identitet knyttet til fenomenet *skam* belyses innledningsvis, men

med hovedfokus på identitetsdannelse i sammenheng med religion som resten av kapitlet vil vies til. Deretter vil det utdypes hvilken metode som er benyttet i denne oppgaven, før man i analysekapitlet ser nærmere på tre sekvenser fra Skam. Disse skal analyseres med bakgrunn i problemstillingen og teorien. I drøftingskapitlet skal oppgaven så ta for seg funnene fra analysen og se på hvilken betydning disse funnene har for skolen.

2. Tidligere studier av identitet og religion

Per dags dato er det ikke skrevet noen forskningsoppgaver som ser på sammenhengen mellom religion og identitet i tv-serien Skam. Det er derimot forsket mye på fenomenet identitet, og identitet knyttet opp mot religion: På 80-tallet forsket sosialfilosof Charles Taylor på hva som danner ens identitet, og går dermed i fotsporene til klassiske filosofer som blant annet Søren Kierkegaard og Georg Friedrich Hegel. Innenfor pedagogikken finner man også studier på identitet knyttet spesielt til anerkjennelse av Axel Honneth (Jacobsen, 2013). Helt nylig ga pedagog og psykoterapeut Marie Farstad ut en bok hvor hun ser på sammenhengen mellom identitet, religion og skam (2016). Tor Ola Engen har vært toneangivende i studiet av barn med innvandringsbakgrunn hvor han presenterer begrepet dobbeltkvalifisering (Dewilde & Skrefsrud, 2015). Boken *Religion som resurs* (2012) undersøker hvorvidt religion ses som en ressurs for unge i dag, og har gitt en interessant innfallsvinkel i arbeidet med Sana og Skam. Alle disse teoretikerne har vært viktige i arbeidet med Skam, identitet og religion. Det har vært mye debatt om serien Skam, men jeg ønsker å bringe et viktig og nytt perspektiv inn i denne debatten som belyser spesielt sammenhengen mellom religion og identitet.

3. Teori: Oppgavens begrepsbibliotek

Da denne oppgaven har som hovedformål å undersøke sammenhengen mellom religion og identitet, vil teorikapittelet vies til å dykke ned i ulike tilnærminger til begrepet identitet med et spesielt fokus på religionens plass. Oppgaven vil forholde seg til disse tilnærmingene, og ved det vil teorikapittelet ha en begrepsavklarende funksjon. Som en introduksjon til temaet, vil oppgaven se næyere på Marie Farstads forskning om sammenhengen mellom identitet, religion og skam. Deretter vil teorikapittelet kort ta for seg forståelsen av identitet fra antikken og til nyere tid. Dernest vil Charles Taylors definisjon(er) av identitet undersøkes grundigere. Til slutt møter vi begrepene *tilskrevet* eller *selvvalgt identitet* og *identitetsøkonomi*, samt Axel Honneths tilnærming til begrepet identitet.

3.1 Om identitet og skam

I arbeidet med å prøve å forstå Sanas identitetsdannelser ble Marie Farstads forskning på sammenhengen mellom religion, skam og identitet relevant. I boken *SKAM. Eksistens – relasjon – profesjon* (2016) belyser hun blant annet hvordan skam kan være nært beslektet med en religiøs overbevisning. I et intervju i *Vårt Land* i oktober 2016 sa hun: ”Gudsbildet kan ligge som et ubehag vi ikke klarer å sette ord på” (Tjellaug, 2016). Her forklarer hun hvordan for eksempel mange kristne opplever å ikke være bra nok eller å tro rett.

Farstad peker på en mer krevende identitetsdannelse i dagens mangfoldige samfunn; Ved flere livs- og meningsverdener, kan identitetsdannelsen bli mer individualisert, mer utfordrende og avgjørende. Dermed kan identitetsdannelsen oppleves mer sårbar og ensom. Farstad skriver at spesielt unge kan være utsatt for pendelen mellom selvaktelse og skam i jaget på ens identitet (2016, s. 195-196). Skam ses å være nært beslektet med identitet, og internalisering av skam kan begrense en identitetsdannelse; den kan skyggelegge og gjennomtrenge alt det positive (Farstad, 2016, s. 201). Farstad knytter også identitet og skam til normer og verdier, spesielt der en står for normer og verdier som et flertall stigmatiserer (2016, s. 207).

Disse perspektivene på skam kan være nyttig i analysen av serien *Skam* da det blant annet i media er en tendens til et ensidig fokus på islam som kan oppleves som fordomsfullt og stigmatiserende. Hvordan dette påvirker Sanas identitetsdannelse vil derfor være interessant

å kartlegge. Farstads forskning rundt skam vil belyses i analysekapittelet, men vil ikke være i hovedfokus da analysen hovedsakelig ser etter ulike identitetsdannelser hos Sana.

3.2 Identitetens historie

Ordet *identitet* har sin opprinnelse i det latinske ”idem” som betyr ”det samme”, og viser ved dette til noe uforanderlig (Farstad, 2016, s. 193). Ved å snakke om et menneskets identitet, vil en derfor tradisjonelt sett vise til noe konstant. Ved det moderne gjennombruddet på slutten av 1400-tallet så man en vending mot subjektet som ga seg utslag blant annet i synet på identitet. Ved det moderne gjennombruddet ble ikke lenger menneskene sett på som ”passive” mottagere av en gitt identitet, men det ble et større fokus på menneskets plass som *skaper*; mennesket var i stand til å *velge seg selv* og *forme* sin egen identitet uavhengig av dets omgivelser og gitte betingelser (Tollefsen, Syse & Nicolaisen, 2012, s. 439). Til tross for at denne tanken fortsatt er gjeldende i dag, har den møtt mye motstand. Spørsmålet blir da hvorvidt man kan danne en identitet uavhengig eller avhengig av omgivelsene?

Filosofen Søren Kierkegaard så mennesket - i modernitetens ånd - som fritt og aktivt *formet* sin identitet gjennom sine *valg*. Kierkegaard hevdet at fordi mennesket skapte seg selv, måtte mennesket også forstås ut fra seg selv og ikke noe annet (Tollefsen et al., 2012, s. 441). Dette brøt med Georg Friedrich Hegel - filosof og historikers - tankegang. Han mente at individet måtte forstås ut fra sin kontekst (Tollefsen et al., 2012, s. 427). Hovedessensen er at for å forstå seg selv og sin identitet, trenger man andre. Charles Taylor skriver i boken *Sources of the self* at ”One is a self only among other selves. A self can never be described without reference to those surrounding it” (Taylor, 1989, s. 35). Her hevder med andre ord Taylor at for å kunne fortolke seg selv, må en ses i lys av dem en omgir seg med.

For Sana vil hennes omgivelser variere fra å være på ”bussvors” til å være i moskéen. Her vil det være interessant å undersøke hvordan Sana er i stadig forhandling med omgivelsene, og hvordan disse er med på å forme hennes identitet. Ved å se nærmere på noen sekvenser fra Skam, vil oppgaven fokusere spesielt på spenningen mellom hvordan omgivelsene og det indre forhandler i utviklingen av ens identitet.

3.3 Sterke og svake vurderinger

Charles Taylor mener vi ikke kun er del av en ytre virkelighet, vi er et tenkende selv (Taylor, 1989, s. 188). Taylor hevder også at opplevelsen av den ytre virkelighet først må ta sted i interaksjon med andre, for eksempel din familie. Deretter kan man bryte ut av dette felles tankesettet og danne sin egen, originale forståelse av den ytre virkeligheten og seg selv. Taylor mener med dette at ens identitet ikke kun kan sees som dine internaliserte holdninger og verdier, men også hvilken gruppe eller hvilke mennesker du omgås med (Taylor, 1989, s. 36).

Slik som Aristoteles så fornuften og tankeevnen som det som skilte menneskene fra dyrene (Tollefsen et al., 2012, s. 127), opererer Taylor med begrepet *sterke vurderinger*, eller *strong evaluations*. Evnen til nettopp å vurdere våre lyster og ønsker, skiller oss fra dyrene som handler mer instinktivt. Med andre ord kan mennesket ses som et selvfortolkende dyr. Her skiller man mellom rett og galt basert på en horisont av verdier, og/eller hva som er mer nobelt eller verdig (Taylor, 1985, s. 16). Dette kan for eksempel være forankret i en religion. De sterke vurderingene vil med andre ord ikke nødvendigvis svare til ens egne lyster og ønsker eller det en selv foretrekker, men likevel ha stor følelsesmessig verdi for en selv (Taylor, 1989, s. 4). Valg som går imot, eller fremmer, ens grunnleggende verdier og holdninger, kan sies å ha stor verdi (Taylor, 1985, s. 16-17). Noen ganger vil nettopp ens egne lyster og behov være i konflikt med ens verdier. Likevel kan disse verdiene være motivasjon stor nok til å ta valg basert på ens verdier.

Det er nettopp disse sterke vurderingene Taylor hevder at former vår identitet: "The indispensable horizon or foundation out of which we reflect and evaluate as persons" (Taylor, 1985, s. 35). Det er evnen til refleksjon, vurdering, vilje og dybde som skaper vår identitet (Taylor, 1985, s. 23). På samme måte vil disse sterke vurderingene si noe om ens horisont av grunnleggende og konstante holdninger eller verdier (Taylor, 1989, s. 523). Identitet kan sies å stadig være i forhandling med omgivelsene. Dermed blir ikke identitet noe konstant, men noe som er under stadig utvikling.

I analysen av Skam er dette perspektivet interessant, da muligens Sana i større grad enn hennes jevnaldrende står overfor sterke vurderinger i sin hverdag. Et eksempel i Skam er knyttet til eksogami, som vil si det faktum at hun som muslimsk kvinne ifølge religionen ikke kan gifte seg med en ikke-troende (Friberg, 2016, s. 58). Gjennom sesong 4 gir Sana

imidlertid uttrykk for at hun er interessert i Yousif som ikke er muslim, og dette stiller henne i en posisjon hvor hun stadig må foreta sterke vurderinger i sin relasjon til Yousif. Analysen vil også vise hvorvidt Sana bryter med familiens felles tankesett og danner sin egen, originale forståelse av virkeligheten og seg selv.

3.4 Tilskrevet eller selvvalgt identitet

I artikkelen *Når religion blir identitet* (2012) av sosiolog og førsteamanuensis Lars Laird Iversen ved Det teologiske menighetsfakultet, anvender Iversen uttrykkene *tilskrevet-* og *selvvalgt identitet*. Disse uttrykkene gis ingen bestemt definisjon, men jeg ønsker likevel å bruke de i denne oppgaven da de beskriver et skille mellom noe helt essensielt. I en religionssammenheng vil dette blant annet bety hvorvidt man for eksempel velger å presentere seg som religiøs eller ikke. Om man gjør dette, vil man innta en selvvalgt identitet. Å få tilskrevet en identitet kan skje på mange forskjellige måter; enten om det antas at man har en tro basert på ulike utsagn eller religiøse handlinger eller om man for eksempel bærer et religiøst plagg. Iversen forklarer blant annet hvordan etnisk norske elever kan velge selv når – og om – de ønsker å ”oute” en religiøs identitet (2012, s. 260). Om man for eksempel bærer et religiøst plagg, vil man ikke ha denne muligheten. Marie Farstad opererer også med disse begrepene, som hun har hentet fra Petzold (Farstad, 2016, s. 194), men der kalt *fremmedattribusjoner* og *selvattribusjon*. Fremmedattribusjoner er identifikasjoner andre tilskriver en, imens selvattribusjon er hva en tilskriver seg selv. Hva andre tilskriver en kan en velge å avvise eller integrere som en del av sin identitet. Med andre ord er ens identitet stadig i *forhandling* med omgivelsene (Farstad, 2016, s. 194).

I Skam er det denne forhandlingen man opplever at Sana stadig står i. Hun velger frivillig å være utøvende muslim, og dette kan derfor kalles for hennes selvvalgte identitet. På grunn av denne selvvalgte identiteten opplever hun derimot å få tilskrevet fremmedattribusjoner og at religionen for henne blir en markør – på godt og vondt.

3.5 Identitetsøkonomi og anerkjennelse

I boken *Religion som resurs* (2012) presenteres George Akerlofs og Rachel Krantons begrep *identitetsøkonomi*. Identitetsøkonomi vil si at ens identitet skapes basert på hvorvidt ulike ”sider” av ens identitet fremstår fordelaktige eller ikke. Dette kan blant annet gjelde religion.

Her vil også den troendes omgivelser – både nære og fjerne relasjoner – spille en rolle i hvorvidt troen fremstår som fordelaktig eller ikke (Berglund, 2012, s. 264). For eksempel vil en tro, eller tilhørighet til en religion, ikke nødvendigvis være noe man alltid ser på som fordelaktig. Hvorvidt man presenterer seg som muslim eller kristen, vil muligens avhenge av situasjonen. For eksempel er ikke dette noe man nødvendigvis vil vurdere som formålstjenlig i et jobbintervju, men i møte med felles troende kan dette sees som en stor fordel da man har et felles holdepunkt.

Identiteten dannes i spenningen mellom det inter- og det intrasubjektive ifølge den tyske sosialfilosofen Axel Honneth (Jacobsen, 2013, s. 358). På denne måten kan identitet ses som både noe konstant og dynamisk. Honneth mener å kunne avgrense tre essensielle former for selvforhold som må være møtt for at en vellykket identitetsdannelse skal ha tatt sted: *Selvtillit*, *selvaktelse* og *selvverdsettelse* (Jacobsen, 2013, s. 358). Ved en intim ansikt-til-ansikt anerkjennelse vil mennesket kunne utvikle *selvtillit*. *Selvaktelse* utvikles ved opplevelsen av å være et ”likestilt individ i den rettslige sfære”, og *selvverdsettelse* utvikles som en følge av å være en bidragsyter til et samfunnsfellesskap (Jacobsen, 2013, s. 358-359). Utvikling av ens identitet kan med andre ord sees som en prosess som betinger både sosialisering og internalisering – utviklingen av et individs autonomi og særegenhet (Jacobsen, 2013, s. 359).

I arbeidet med å analysere Sanas identitetsdannelser, vil det være interessant å undersøke hvorvidt formene for selvforholdene selvtillit og selvverdsettelse blir møtt, og på hvilken måte det påvirker hennes dannelse av identitet. Grunnen til at kun disse to formene for selvforhold vil undersøkes, er empirisk begrunnet da det er disse jeg fant relevante i analysearbeidet av de utvalgte sekvensene. Igjen møter vi også forståelsen av identitet som noe som stadig er under arbeid. Her vil det være spesielt interessant å undersøke Sanas særegenhet og autonomi – hennes evne til å ta selvstendige valg.

3.6 Oppsummering

Teorikapittelet vil i denne sammenhengen fungere som analysens ”briller” og begrepsbibliotek for bedre å forstå hvilke identitetsdannelser som tar sted hos Sana. Teorikapittelet danner også bakgrunnen for utvalget av sekvenser. I første sekvens vil Taylors sterke vurderinger stå spesielt i fokus, før man i andre sekvens belyser problematikken rundt tilskrevet- eller selvvalgt identitet. Til slutt vil analysens siste sekvens

gå nærmere inn på begrepet identitetsøkonomi og Honneths syn på identitetsdannelse og anerkjennelse. Marie Farstads forskning vil videre brukes gjennomgående i hele oppgaven, men ikke som hovedfokus. Dette er fordi hennes forskning hovedsakelig undersøker fenomenet skam, men jeg har valgt å ta det med da det bringer noen interessante perspektiver på skam i en religiøs sammenheng. Opprinnelig viste identitet til noe konstant ved selvet, for deretter å bli sett på som noe i bevegelse. Både pedagog Axel Honneth og sosialfilosof Charles Taylor ser på identitet som noe som skjer i samspillet mellom det autonome selvet og dets omgivelser. Dette synet på identitet vil derfor gjennomsyre analysen, hvor identitet ikke sees som noe statisk, men som noe som stadig er i bevegelse. Baumann skriver i sin bok *Flytende modernitet* (2006) at identiteten har en flyktig og sårbar karakter (s. 105), og i analysearbeidet vil det være viktig å ta hensyn til nettopp dette – samtidig som man betrakter identitet som noe stabilt og stødig.

4. Metodisk refleksjon

Oppgaven jeg skriver er en kvalitativ hermeneutisk oppgave, hvor det vil bli foretatt en fenomenologisk analyse. Fenomenene religion og identitet bli undersøkt ut fra analyser av tv-serien Skam. Oppgaven er hermeneutisk, men med en forankring i teori. Teorien har derfor lagt føringer for hvilke sekvenser fra Skam som er valgt.

Oppgavens metode er hermeneutisk, og det vil si at allerede fra problemstillingen ble formet har fortolkning og analyse tatt sted (Postholm, 2010, s. 99). Jeg har gjort meg bruk av den hermeneutiske sirkelen som selve utgangspunktet for å finne og skape mening i denne oppgaven. Den hermeneutiske sirkelen vil si at meningen i de ulike delene av oppgaven påvirkes av den overordnede forståelsen eller temaet i teksten, og på samme måte vil den overordnede delen påvirke de mindre delene (Postholm, 2010, s. 99-100). Dette forutsetter en forståelse for de ulike delene av oppgaven for å kunne gripe det overordnede temaet og vice versa.

Min rolle som observatør og forsker vil være farget av min bakgrunn og forforståelse. Det er derfor viktig å understreke at dette er én tilnærming til bedre å forstå hvordan identitetsdannelser *kan* se ut – med et spesielt fokus på religionens plass. Til tross for at oppgavens natur ikke er av en nøytral og kvantitativ karakter, kan min forforståelse og bakgrunn sees som en ressurs. Hele oppgaven er farget av et teoretisk blikk, og derfor ikke ugyldig eller basert på ”synsing”.

Funnene i analysen vil være forankret i teorien, og ikke ”skapt” på egen hånd. Dette kalles *epoche* som vil si å ”avholde seg fra en hverdagslig, vanlig måte å oppfatte ting på” (Postholm, 2010, s. 87). Det vil si at man betrakter ting på en *annen* måte og legger sin forforståelse til side. I dette tilfellet vil denne ”andre måten” være å analysere Skam i lys av teorien. På denne måten blir også min måte å analysere på som forsker begrenset, da det gjøres ut i fra teorien og ikke mine egne erfaringer eller tanker. Da denne oppgaven skal undersøke fenomenet identitet knyttet til religion, kalles det en fenomenologisk analyse. Hensikten med denne typen analyse er å finne ”den sentrale underliggende meningen av en opplevelse eller erfaring” (Postholm, 2010, s. 99). Her griper man an analysesubstansen med et åpent sinn og lar det ”tale for seg” med bakgrunn i fenomenene man undersøker (Postholm, 2010, s. 98-99).

Teorien er valgt basert på hvilke teorier og begreper som kunne gi nyttige tilnærminger i arbeidet med Skam. De utvalgte sekvensene er deretter valgt basert på hvilke sekvenser som gir noen interessante perspektiver på identitetsdannelse, samt de som gjør at man drar nytte av teorikapittelet.

5. Religion og identitet: Analyse av tre utvalgte sekvenser fra Skam sesong 4

I analysen av tre utvalgte sekvenser fra Skam vil det først være en forklaring av sekvensen slik jeg ser den, hvor jeg fremhever det jeg synes er mest interessant. Deretter vil sekvensen analyseres med bakgrunn i teorien for å svare på problemstillingen: Hvilke identitetsdannelser kommer til uttrykk i Skam sesong 4 spesielt knyttet til religion?

5.1 ”Jeg klarer å ha norske venninner og fortsatt være meg selv”

Sesong 4, episode 1 (17:31-19:38). Tilgjengelig [her](#)¹.

Sana og vennene hennes er på T-banen og på vei til en fest. Sangen *Fy faen* av Hkeem spilles i bakgrunnen og det er god stemning. Sana fremstår litt tilbaketrukket og ser ikke ut til å kose seg like mye som de andre vennene. Musikken stilner da Sanas mor ringer og spør hvor hun er. Ansiktsuttrykket og kroppsspråket til Sana tyder på at hun har glemt av en avtale med moren – nemlig å møte henne i moskéen for en debattkveld med fokus på kvinners stilling i islam. Hun innrømmer raskt at hun har glemt det og kommer med unnskyldningen om at hun ”måtte hjelpe Noora med noe”. Da moren spør hvor de er forteller Sana at de er på vei til en fest. Moren responderer ikke med det første, og Sana påstår at hun kan høre hva moren tenker.

I denne sekvensen vil jeg analysere Sana med Charles Taylor sine ”briller” om sterke vurderinger. Sterke vurderinger vil si vurderinger en foretar i en situasjon som har stor emosjonell betydning for en, og disse sterke vurderingene gjøres på grunnlag av ens holdninger og verdier. På denne måten vil det også si noe om ens identitet (Taylor, 1989, s. 4). Her vil vi møte en Sana i forhandling med omgivelsene.

Når Sana må fortelle moren at hun er på vei til en fest, nøler hun. Sana opplever sannsynligvis en sterk indre konflikt. I valget mellom å reise på fest med vennene eller i moskéen en fredag kveld, har Sana foretatt sterke vurderinger basert på hennes verdier. I følge Taylor er det de sterke vurderingene som danner ens identitet da de sier noe om ens grunnleggende holdninger og verdier (Taylor, 1989, s. 523). Det kan derimot virke som at dette er en avtale Sana har glemt av, likevel forstår jeg det slik at dette oppleves sårt for

¹ <http://skam.p3.no/episoder/sesong-4/episode-1/>

Sana. På den ene siden fremstår islam og tro som en viktig del av Sanas liv (se kapittel 5.3: *Det beste fra islam*). Likevel tilbringer hun mye tid med vennene sine og anser også disse vennskapene som verdifulle. Honneth understreker viktigheten av å anerkjennes som en del av et bestemt samfunnsfellesskap (Jacobsen, 2013, s. 359). I Sanas tilfelle vil dette muligens si både familien og moskéen, men også vennene og tilhørigheten i skolemiljøet. For Sana har tilhørigheten til begge disse samfunnsfellesskapene en stor verdi, altså er det forståelig at det ikke alltid er lett for Sana å foreta sterke vurderinger basert på hennes verdier. Som mye annet i livet, vil også sterke vurderinger være komplekse og ikke alltid gi et klart svar.

I Taylors begrep om sterke vurderinger er det på grunnlag av ens verdier at en skiller mellom rett og galt (Taylor, 1985, s. 16). Når Sana nøler med å fortelle moren at hun er på vei til en fest, tolker jeg det slik at Sana tenker at hun handler galt. Sana, som for eksempel selv avstår fra alkohol, er på vei til en fest hvor alkoholen utvilsomt spiller en stor rolle, og jeg forstår det slik at Sana opplever en skam i å fortelle moren at hun er på vei til fest. Kanskje er dette nettopp fordi hun opplever at dette rører ved noe helt grunnleggende ved hennes identitet, nemlig hennes holdninger og verdier. Kanskje mener Sana selv at hun har tatt et galt ”valg” og at de sterke vurderingene hun har foretatt ikke står i samsvar med hennes identitet. Om Sana føler denne skammen eller skuffelsen over seg selv eller moren hennes, er vanskelig å skjelve mellom. Taylor hevder også at man danner et bilde av sin ytre virkelighet i interaksjon med andre, blant annet sin familie, for at man så kan bryte ut av dette felles tankesettet og danne sin egen, originale forståelse av virkeligheten (Taylor, 1989, s. 36). Om Sana ikke opplever at det å reise på fest med vennene sine er galt og moren gir uttrykk for at dette er galt, kan det være at spenningen som oppstår i samtalen med moren nettopp berører en Sana som bryter ut av hennes families felles tankesett.

”Jeg klarer å ha norske venninner og fortsatt være meg selv” forteller Sana til moren hennes (Andem, 2017a). Dette som en respons på morens bekymring for at hun kun har norske, ikke-muslimske venninner. Moren uttrykker at hun mener det hadde vært lettere for Sana om hun var mer med folk som var lik henne. I dette ligger det en tanke og en oppfatning fra morens side om hvem Sana *er*, altså tilskriver hun Sana en identifikasjon – noe som forteller Sana noe om hvem hun er. Charles Taylor hevder at ens identitet ikke dannes alene på grunnlag av internaliserte holdninger og verdier, men også av hvem en omgås med (Taylor, 1989, s. 36). Derfor tolker jeg det slik at Sana blant annet bygger hennes identitet på tilhørigheten i vennegruppen, og at hun identifiserer seg med vennene sine. Når moren til Sana mener at det hadde vært lettere for Sana å være med folk som var mer lik henne, rører

hun ved noe grunnleggende ved Sanas identitet. Moren tilskriver Sana en identitet hvor hun ikke er lik vennene sine.

Det som så skjer er meget interessant. Som nevnt kan man ved en selv- eller fremmedattribusjon velge å avvise eller å godta og internalisere disse identifikasjonene (Farstad, 2016, s. 194). Sana velger på sett og vis å avvise det moren tilskriver henne da hun forteller moren at: ”Jeg klarer å ha norske venninner og fortsatt være meg selv”. Likevel sier dette sitatet noe om Sanas ”annerledeshet”, og hun sier på mange måter at moren har rett i at hun ikke er lik vennene sine: Det å ha norske venner står i kontrast til det å være ”seg selv”. Her tilskriver Sana sin identitet en selvattribusjon som sier at hun er annerledes enn vennene sine. Med andre ord velger Sana å ikke identifisere seg med vennene sine. I denne sammenhengen kan det derimot være vinklet mot den gitte situasjonen hvor de er på vei til fest, hvor blant annet vennene hennes drikker og Sana ikke gjør det og derfor ikke ønsker å identifiseres med dette. Sekvensen viser identitetens evne til stabilitet til tross for dynamiske omgivelser. Når Sana forteller moren at hun kan ha norske venner og fortsatt være ”seg selv”, møter vi en Sana i forhandling med omgivelsene, men med en forankring i og forståelse av hvem det vil si å være ”seg selv”.

5.2 “Er ikke det litt disrespect mot islam?”

Sesong 4, episode 5 (22:45-26:12). Tilgjengelig [her](#)².

Sana er på karaokekveld med venner fra skolen sin, John Lennons *Imagine* synges i kor og det drømmes at ”all the people living life in peace”. Idyllen snur brått da Sanas bror havner i slåsskamp. Sana bryter inn og får blod på hendene sine. Da hun går på toalettet for å vaske vekk blodet overhører hun en samtale mellom to av jentene på russebussen hennes. De snakker om hvordan broren til Sana mest sannsynlig slåss med de andre guttene fordi de var homofile – da broren til Sana selv er muslim. Videre snakker de om hvordan broren til Sana er ”gæærn”; de har fått fortalt at han har kalt Sana slave. Som seer vet man at begge disse tilfellene er tatt ut av kontekst og ikke er sanne. Sana overhører også jentenes plan om å kaste henne av bussen – kun henne og ikke de andre vennene hennes. De stiller spørsmål ved om Sana som praktiserende muslim i det hele tatt burde være med på russebussen: ”Er ikke det skikkelig disrespect overfor religionen? Når du bruker hijab, da skal du være en god representant for islam”.

² <http://skam.p3.no/episoder/sesong-4/episode-5/>

Denne sekvensen vil analyseres spesielt ut fra begrepene tilskrevet- eller selvvalgt identitet. Skillet mellom tilskrevet eller selvvalgt identitet er hvorvidt du tilskrives identifikasjoner av andre eller av deg selv. En tilskrevet eller selvvalgt identifikasjon kan man velge å avvise eller å internalisere – ved sistnevnte vil den bli en del av din identitet (Farstad, 2016, s. 194). Som seer føler man medlidenhet med Sana idet hun overhører samtalen mellom jentene, og man opplever det som sies som urettferdig.

Det som er spesielt interessant ved dette klippet, er at jentene stort sett snakker om broren til Sana. Likevel hevder Taylor, som nevnt i analysen av forrige sekvens, at de du omgir deg med påvirker din identitet eller sier noe om deg som person (Taylor, 1989, s. 36), og det er nettopp dette man ser i praksis i dette klippet da Sana tydelig virker berørt av hva jentene sier. De snakker om Sanas bror – en av hennes næreste – og ved det påvirker det Sanas identitet.

I starten av denne sekvensen har Sana, som et resultat av at hun brøt inn i brorens slåsskamp, fått blod på hendene sine. Idet hun vasker av blodet, overhører hun jentene snakke om at de tror slåsskampen skjedde fordi den ene parten var muslimer og den andre homofile. I islam står renhet sentralt, både som en forberedelse til den daglige bønningen, men også som en del av troen selv (Rian & Eidhamar, 1999). I denne settingen tolker jeg det at Sana fikk blod på hendene sine som et bilde på at hun er skyldig: Skylden for at deler av islam ser på homofili som noe galt, legges på henne. Skylden for at broren banket opp en homofil gutt, legges på henne. Hun bærer hijab og blir dermed religionens markør. Det man leser om i media, hører på gata og fra klassekamerater, tilskrives Sanas identitet. Med andre ord bærer Sana islam og forskjellige menneskers oppfatning og tolkning av islam. Slik man i løpet av sesong 4 lærer å kjenne Sana, ser man at hun for eksempel stiller spørsmål ved hvorvidt homofili er galt eller ikke i islam. Selv om Sana ikke har vært direkte involvert i slåsskampen, må hun vaske av blod fra hendene sine. Sana kan velge å avvise usanne identifikasjoner tilskrevet av andre, likevel kan det virke inn på hennes identitetsdannelse; de sier ikke noe om hvordan hun oppfatter seg selv, men hvordan hun blir oppfattet av andre. Her belyser og problematiserer Skam opplevelsen av å få en tilskrevet identitet på bakgrunn av religiøs tilknytning. Her er det grunn til å tro at Sana opplever en skam i å få tilskrevet disse holdningene rundt homofili, da de er noe som kan ses på som stigmatiserende i dag. Denne skammen kan også, i følge Farstad, begrense Sanas identitetsdannelse (2016, s. 201).

Sanas omgivelser er komplekse, og hun balanserer en hverdag med tro, bønn, familie, venner, russebuss og festing. I tillegg vil disse ulike ”verdenene” ha meninger om hverandre og om hvordan Sana burde forholde seg i dem: ”Er ikke det litt disrespect mot islam?” (Andem, 2017c) sier en av jentene med tanke på det faktum at Sana ønsker å være med på russebuss. Honneth sier at for å kunne utvikle en opplevelse av selvverdsettelse må man oppleve å være en bidragsyter til et bestemt samfunnsfellesskap (Jacobsen, 2013, s. 359), og jeg tolker Sana slik at det er nettopp dette hun forsøker ved å ta del i russefeiringen. I utviklingen av ens identitetsdannelse er en altså avhengig av å utvikle selvverdsettelse, og her opplever Sana ikke å få ta del i russebussen som samfunnsfellesskap.

Farstad (2016) mener også at identitetsdannelsene i dag er mer komplekse da man blant annet står overfor flere valgmuligheter knyttet til tro og livssyn (s. 195-196). Slik jeg tolker denne sekvensen, er det nettopp denne ensomheten og sårbarheten vi ser i Sanas øyne da hun overhører jentenes prat. Farstad peker på at unge i dag lever i en pendel mellom selvaktelse og skam, da de blant annet står mer alene om valg om hvem de vil være og hvordan den de skal være skal forme hvordan de lever (2016, s. 195-196): ”Når man angriper mennesker for deres religion eller religiøse overbevisning, angriper en med nødvendighet også deres identitet, fordi en angriper deres erfaringsverden, dvs. det som deres identitet er grunnnet i og hviler på” (Henriksen, 2011, s. 33). Dette sitatet hevder at religion og identitet er en side av samme sak. Om det så skulle være, vil slik folk omtaler islam påvirke Sanas identitetsdannelse. Bildet av Sana som ”svinger” mellom selvaktelse og skam gir seerne et innblikk i en mer sårbar side ved Sana. I de første sesongene fremstår hun mer trygg. Denne nye siden ved Sana blir sannsynligvis mer synlig da hun opplever situasjoner hvor ”pendelen svinger” mer mot en opplevelse av skam enn selvaktelse. Her evner Skam å sette lys på én enkelt jentes sårbarhet som følge av hvordan hennes tro blir omtalt.

5.3 Det beste fra islam

Sesong 4, episode 4 (21:31-27:43). Tilgjengelig [her](#)³.

Sana er i dialog med Yousif, gutten hun liker men som ikke er muslim. De snakker om hvorfor Sana tror på Allah og hvorfor Yousif ikke gjør det. Amanda Delaras tolkning av *Gunerius* spilles i

³ <http://skam.p3.no/episoder/sesong-4/episode-4/>

bakgrunnen og sekvensen veksler mellom at Sana og Yousif spiller basketball, til at de sitter og snakker om tro og livet. Samtidig som Sana forteller om hva troen betyr for henne, ser man klipp av Yousif og Sana som plukker blåveis, det er en maikveld og himmelen gløder. Her skaper bilde, lyd og manus et harmonisk og nært uttrykk, og som seer opplever man å komme nærmere Sana.

I de to forrige sekvensene møter man situasjoner hvor fokuset blir på den problematiske delen av identitet knyttet til religion. Derfor valgte jeg, i arbeidet med Sanas identitetsdannelse, å trekke frem en sekvens hvor man ser hvilken enorm betydning troen har for Sanas identitet. Denne sekvensen aktualiserer identitetsøkonomi som vil si hvorvidt en evaluerer ”sider” av ens identitet fordelaktig eller ikke i ulike situasjoner, og i dette tilfellet spesielt knyttet til religion (Berglund, 2012, s. 264). Sana har i denne sekvensen muligheten til selv å fortelle hva troen hennes betyr for henne. Her blir også Honneths anerkjennelsesteori relevant, hvor en ansikt-til-ansikt anerkjennelse tar sted mellom Sana og Yousif (Jacobsen, 2013, s. 358).

Sana forklarer Yousif hvordan ritualene i islam minner henne på de verdiene hun står for, og at de hjelper henne å huske på hva som er viktigst. Videre forteller hun hvordan det å be gir et øyeblikks ro og fred i en kaotisk hverdag, og at det hjelper henne å løfte blikket. Det gir også tilværelsen mening da alt ses i en større sammenheng og med en betydning. Her forklarer altså Sana hvordan troen er noe fordelaktig for henne; den hjelper henne i hverdagen – den gir henne veiledning og trøst i selv de mindre viktige tingene. Ivrig forklarer hun Yousif om kompleksiteten i hver eneste bestanddel i universet, og viser til et eksempel om hvordan kakerlakker er bærere av penicillinmolekyler som er sterkere enn noe penicillin som finnes i dag. Det vil si at til og med en kakerlakk har en større betydning og mening på jorda. Sana forteller at hun ikke klarer å tro på at ”alt dette” – alt i universet – bare er tilfeldig. Slik jeg forstår det Sana sier, er at det også gir *henne* en mening i tilværelsen, samtidig som det plasserer henne som en del av noe større; hun har en større betydning på jorden enn hun selv kan forstå. Altså sier dette noe om Sanas verdi og syn på seg selv og sin identitet – hun er ikke en tilfeldig og ubetydelig del av universet, men hun er skapt for en mening. Her er religionen en ressurs i Sanas liv, og den hjelper henne ikke bare i synet på seg selv og sin identitet, men i synet på alle rundt seg. Like fullt som Honneth understreker viktigheten av anerkjennelse fra andre, understreker han også viktigheten av utviklingen av en indre autonomi for å nå en vellykket identitetsdannelse (Jacobsen, 2013, s. 358). Altså spiller Sanas syn på seg selv, hennes egen oppfattelse av hvem hun selv er og hvem hun ønsker å være, en stor rolle i hennes identitetsdannelse.

Sanas identitet påvirkes blant annet av familien, vennene, skole, nærmiljø og media. Hun har trolig opplevd mye spenning i disse relasjonene; å skulle høre til både på skolen og i moskéen, være en god datter og en god venninne, elev, søster, marokkaner, nordmann og muslim. Denne sekvensen tyde på at hun har en dimensjon til i sine omgivelser som er med på å forme hennes identitet; nemlig troen. Kanskje, og mest trolig, er troen hennes også viktigere enn alt annet. I det minste legger den grunnlaget for hvordan hun ser på alt og alle rundt seg, hennes virkelighetsoppfatning, menneskesyn og etikk synes å være forankret i den. Amanda Delara synger i bakgrunnen at:

Du er redd for de med slør, jeg kan si jeg føler deg. Jeg har samme frykt for de med Polo, skjert og sleik. Og alle ser på, ingen tør å si noe. Sånn er verden blitt, du må ta litt dritt, hvem sa det var lett. (Andem, 2017b).

Teksten overfor, samt de andre sekvensene i analysen, viser hvordan troen til Sana til tider kan være lite fordelaktig for henne; hun opplever å få tilskrevet identifikasjoner på grunnlag av hva andre gjør i religionens navn, og hun opplever fra både venner og familie en tanke om hvordan hun som praktiserende muslim *burde* leve. Sangteksten i bakgrunnen forsterker det Sana deler, og når Sana snakker om betydningen av troen hennes, dempes musikken. Dette kan symbolisere hvordan støyet og kaoset i hverdagen ”dempes” når hun vender seg mot troen. Troen til Sana er en viktig og essensiell side ved hennes identitet, og kan sees som et fast holdepunkt i hverdagen og i opplevelsen av sin identitet.

I motsetning til de andre sekvensene, som har fokusert mye på hva omgivelsene til Sana tilskriver henne, foregår det i denne sekvensen en selvattribusjon hvor Sana selv får muligheten til å fortelle hvilken betydning troen har for henne (Farstad, 2016, s. 194). Honneth hevder at tre former for selvforhold må bli møtt som en forutsetning for at en identitetsdannelse skal ha tatt sted, deriblant selvtillit (Jacobsen, 2013, s. 358). Når Sana svarer på Yousif sine spørsmål om tro, tolker jeg at Sana opplever en ansikt-til-ansikt anerkjennelse som er en forutsetning for å utvikle selvtillit (Jacobsen, 2013, s. 358). Til tross for at Yousif ikke sier seg enig med Sana, anerkjenner han henne ved å spørre om hennes tanker og meninger. På denne måten vil også Sanas omgivelser - som i denne settingen er Yousif - ha betydning for hvorvidt hun ser på troen som noe fordelaktig eller ikke (Berglund, 2012, s. 264).

I denne sekvensen opplever jeg at vi møter en Sana hvor pendelen svinger mot følelsen av selvaktelse. Hun fremstår trygg i seg selv og i troen sin. Jeg tolker det slik at troen for henne skaper grunnlaget for noe stabilt og konstant: Det danner hennes verdigrunnlag, hvordan hun ser på mennesker rundt seg, hvordan hun ser på seg selv og sin egen eksistens.

5.4 Oppsummering

Hvilke identitetsdannelser har vi så funnet hos Sana i Skam sesong 4? I første sekvens fant vi flere eksempler på Taylors sterke vurderinger (1989, s. 4) i praksis hvor vi møter en Sana i forhandling med sine komplekse omgivelser; i moskéen, på fest, hos familien og med vennene. I sekvensen *"Er ikke det litt disrespect mot islam?"* fokuseres det spesielt på problematikken rundt en tilskrevet identitet. Sana opplever å få tilskrevet identifikasjoner på grunnlag av hvordan noen snakker om islam, hennes bror og til slutt henne selv (Farstad, 2016, s. 194). I den siste presenterte sekvens møter vi begrepet identitetsøkonomi, hvor Sana får anledning til å fortelle om hvilken berikelse hennes tro er for henne (Berghlund, 2012, s. 264). I tillegg ser vi Honneths anerkjennelsesteori i praksis ved en ansikt-til-ansikt anerkjennelse mellom Sana og Yousif (Jacobsen, 2013, s. 358), og hvordan religionen er en ressurs i Sanas liv. Disse temaene og begrepene ble spesielt sentrale i arbeidet med analysen, og ut av dette vil jeg spesielt drøfte det dynamiske og kompleksiteten ved identitetsdannelse og se på hvorfor denne kunnskapen er viktig knyttet opp mot skole.

6. Drøfting

6.1 Identitetsdannelse som kompleks og dynamisk

Hva viser analysen oss, og hvorfor er denne kunnskapen viktig – spesielt innenfor skolen? ”Jeg er sint for at jeg ikke er muslimsk nok. Uansett hva jeg gjør vil jeg aldri bli norsk nok”. Dette er tittelen på oppgaven og rører ved det jeg opplever som selve kjernen i Sanas identitetsdannelse; den er kompleks. Hun står stadig overfor situasjoner hvor hun må foreta sterke vurderinger. I en skolesammenheng vil det være nyttig å være klar over denne kompleksiteten i elevenes identitetsdannelse, da dette trolig gjelder uansett religiøs tilknytning eller ikke. Thor Ola Engen opererer med begrepet *dobbeltkvalifisering* som man kan forklare som en pedagogisk respons på et mer mangfoldig og pluralistisk samfunn. Her stresser han blant annet viktigheten av å sentrere undervisningen rundt barnets kulturelle livsverden, altså barnets lokale erfaringer (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 65-66).

Til tross for at det innledningsvis ble nevnt at Sana står med ”et ben i to ulike kulturer”, gir ikke dette nødvendigvis et adekvat bilde av Sanas hverdag og identitet. Dette antyder at hun har en tokulturell identitet. Det er derimot mer realistisk at hennes identitet er påvirket av en sammensmeltning av hennes ulike omgivelser, og at hennes identitet til stadighet er i utvikling da hun stadig opplever å måtte foreta sterke vurderinger (Taylor, 1985, s. 16). Dette kan også være kritikken mot begrepet dobbeltkvalifisering, da det antyder et skille mellom de ulike kulturene og en mangel på integrering. Om så Sana skulle være ”bærer” av en dobbel identitet, får man som ser et inntrykk av at hun håndterer det og er fortrolig med det. Hun står stadig overfor situasjoner hvor hun må foreta sterke vurderinger, og ved det danner hun sin autonome identitet. Dobbeltkvalifisering fremhever derimot religion i undervisning og i skolesammenheng som en ressurs som bør løftes fram – og ikke som et problem (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 65-66). I boken *Dobbeltkvalifisering. Perspektiver på kultur, utdanning og identitet* (2015) kan man i forbindelse med bearbeiding av begrepet dobbeltkvalifisering lese om en *transkulturelt* orientert opplæring. Dette begrepet underbygger forståelsen av Sanas omgivelser som komplekse, og viser til hvordan kulturer og kulturelle identiteter i dag stadig utvikles og påvirkes av hverandre (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 73). Dette slutter opp om forståelsen av identitetsdannelse som noe komplekst og dynamisk, da den dannes i interaksjon med omgivelsene – for eksempel ulike transkulturer.

Begrepet sterke vurderinger har i denne oppgaven gitt oss et innblikk i kompleksiteten ved en identitetsdannelse; det finnes ikke alltid entydige svar som hjelper en å handle på grunnlag av ens verdier og holdninger. Taylor hevder også at man danner sitt verdigrunnlag og sitt syn på den ytre verden, i samhandling med for eksempel familien sin (Taylor, 1989, s. 36). I oppgavens første sekvens møter vi en Sana som bryter ut av dette felles tankesettet når hun blant annet velger å reise på fest, noe man forstår at moren til Sana tenker at ikke er positivt. I en Fafo-rapport fra 2016 kalt *Assimilering på norsk*, sier forfatteren Jon Horgen Friberg at religiøs ungdom tar andre valg enn sine foreldre. Det er en tendens blant ungdom med en religiøs bakgrunn at religionen blir sekularisert og reformert, og at religionen tilpasses ”det sekulære norske samfunnet, ved at religion i større grad oppfattes som en privatsak og et spørsmål om indre moral, og mindre som et sett med ytre regler for sosialt liv” (s. 56). Når Taylor snakker om et felles tankesett, vil ikke dette kun være knyttet til religion, selv om det er det denne oppgaven i hovedsak fokuserer på. Uavhengig av hvilket tankesett man som ungdom ønsker å beholde eller bryte ut av, vil dette være noe man i skolen bør skape en dialog rundt. Den overordnede delen av læreplanen – som nevnt i innledningskapittelet – gir skolen mandat til å gi elevene mulighet til å drøfte forholdet mellom lokal- og sentralkulturen og tanker om tro og ikke tro (Utdanningsdirektoratet, 2017).

Både identitetsdannelse og religion er dynamiske fenomener, og det er nettopp dette som danner basis for denne oppgavens fokus: Identitet skapes blant annet i samspill med omgivelsene, og ens omgivelser kan være både mangfoldige og enfoldige. Man kan velge å avvise eller internalisere identifikasjoner man blir gitt av en selv eller andre, og alle disse valgene vil være med på å påvirke ens identitet.

6.2 Utblikk: Hvorfor er denne kunnskapen viktig i skolen?

I sekvensen ”*Er ikke det litt disrespect mot islam?*” opplever Sana å få en tilskrevet identitet av jentene som snakker om hennes bror, tro og henne selv. Som nevnt blir Sana på mange måter religionens markør, og dette er noe man som lærer bør være bevisst i en klasseromssituasjon. Oppgaven har vist oss hvordan det å få en tilskrevet identitet kan være problematisk da dette ikke alltid stemmer overens med opplevelsen av ens egen identitet. Til tross for at man bærer et religiøst plagg, eller på annen måte er ”uttalt” religiøs, bør man være bevisst mangfoldet og det faktum at ens forkunnskaper ikke nødvendigvis stemmer

overens med den eleven en vil møte i klasserommet. Sana føler at mange bærer fordommer mot islam, og at hun i møte med andre opplever å få en tilskrevet identitet som forsterker hennes mistanker. Som lærer vil det derfor kunne være en fordel å lære elevene om kildekritikk og religionens mangfold. I tillegg er det nødvendig å gi rom for samtale om identitet, tro og tilhørighet.

Hvorfor er denne kunnskapen viktig? I dobbeltkvalifiseringsmodellen menes *lokalkulturen* ved både den tradisjonelle hjemstedslæren, men også ved for eksempel et trosfellesskap. Engen presenterer begrepet *sentralkulturen* som vil si allmenninteressen. Den tar opp i seg elementer fra lokalkulturene, men skal være interessant for alle og har makten og posisjonen til å være dette (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 65-66). Allerede her ser vi en forskjell i makt og posisjon mellom lokalkulturen og sentralkulturen, og derfor er det viktig å løfte fram de ulike lokalkulturene og ved det fremme elevens opplevelse av selvrespekt og selverkjennelse (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 64). Det kan være nyttig i en skolesammenheng å erkjenne og utforske dette asymmetriske maktforholdet mellom lokalkulturen og sentralkulturen, da dette kan skape en større forståelse og ydmykhet rundt det å tilhøre og identifisere seg med en lokalkultur.

Artikler og innlegg på sosiale medier og tv-seriens egen nettside viste at det var mange som kunne kjenne seg igjen i Sana, eller i andre karakterer fra serien. I tillegg til at serien fikk mye ros for å gi et virkelighetsnært innblikk i hvordan det kan oppleves å være muslimsk jente i sekulære Norge, var det flere som ønsket å se Sana ”gjøre noe vågalt, som å kaste hijaben, debutere seksuelt, eller vanære profeten Muhammed” (Imeland, 2017). Tilbakemeldinger som dette var også en grunn til at jeg ønsket å belyse temaene identitet og religion i min bacheloroppgave. Jeg mener at serien respekterer troende, unge mennesker i Norge i dag. Om hensikten eller høydepunktet med serien hadde vært om Sana hadde kastet hijaben, kan det signalisere at dette er normen – normen er å ikke bære hijab eller å la troen gjennomsyre alle aspekter ved livet. I arbeidet med denne oppgaven har det blitt tydeligere og viktigere for meg å anerkjenne viktigheten av religionen i mange unges liv. Oppgaven har også vist hvordan dette kan by på mange utfordringer, og at troen i visse tilfeller kan være roten til skam som kan virke begrensende på utviklingen av ens identitet (Farstad, 2016, s. 201). Serien velger å ikke avslutte med at Sana ”frigjør” seg fra troen, og ved det gir den oss et realistisk bilde av en troende ungdom i stadig utvikling av egen identitet.

I sekvensen *Det beste fra islam* får man høre fra Sana selv hva troen hennes betyr for henne, for hvordan hun ser på seg selv – altså hennes identitet. Her ser hun på troen som en fordelaktig del av hennes identitetsøkonomi. Det faktum at *Skam*, en tv-serie som skapte enorm medieoppmerksomhet, valgte å fokusere en hel sesong på Sana og hennes møte med omgivelsene og seg selv, viser at dette er noe aktuelt og viktig. *Skam* viser også hvordan religionen åpenbart spiller en stor rolle i Sanas liv. Når Sana får spørsmål om hvorfor hun tror i motsetning til å få en tilskrevet identitet på bakgrunn av hva *andre* tror, vil religionen være en fordelaktig del av Sanas identitet. Hvilken rolle kan vi lærere ha i denne identitetsdannelsen? Vi kan samtale, utforske og oppmuntre elevene våre til å søke ny kunnskap. Religion kan i mange sammenhenger bli fremstilt som et ”problem” i skolen, spesielt knyttet til regler for mat, høytider og kropp. Her tror jeg det er viktig for oss lærere å se på et mangfoldig klasserom som en ressurs. Et trygt klassemiljø vil også skape en basis for å kunne åpne seg om egne tanker og egen tro. Transkulturalitet forstås blant annet som noe som oppfordrer til ”interaksjon, kommunikasjon og utveksling av ideer og livsverden [...]”. Flerkultur og flerspråklighet betraktes som en ressurs” (Dewilde & Skrefsrud, 2015, s. 68). Med andre ord bør flerkultur – og derunder ulik religiøs tilknytning – ses som en ressurs. Dette gjelder også i den norske skolen i dag som i stadig økt grad er preget av et kulturelt- og religiøst mangfold.

Til slutt ønsker jeg å nevne at fagområdet RLE blant annet har som formål å være ”... en møteplass for elever med ulike bakgrunn, der alle skal bli møtt med respekt” (Utdanningsdirektoratet, 2015), og jeg ønsker at dette alltid skal gjennomsyre min fremtidige yrkesutøvelse. Funnene fra analysen har vist oss hvordan religion påvirker identitetsdannelsen, og at religion fortsatt er et aktuelt tema i skolen. Kanskje er dette et tema som er viktigere enn noen gang grunnet et stadig økende mangfold, og her har vi som lærere en unik mulighet til å skape dialog, respekt, toleranse og forståelse – og se på mangfoldet som en *ressurs*.

7. Litteraturliste

- Andem, J. (Manus, regi). (2017a). Du hater å henge med oss [TV-serie episode]. I M. Furevold (Produsent), *Skam*. Oslo: Norsk Rikskringkasting.
- Andem, J. (Manus, regi). (2017b). Allah hadde digget deg [TV-serie episode]. I M. Furevold (Produsent), *Skam*. Oslo: Norsk Rikskringkasting.
- Andem, J. (Manus, regi). (2017c). Hvis du er trist er jeg trist [TV-serie episode]. I M. Furevold (Produsent), *Skam*. Oslo: Norsk Rikskringkasting.
- Andem, J. (Manus, regi). (2017d). De største loserne på skolen [TV-serie episode]. I M. Furevold (Produsent), *Skam*. Oslo: Norsk Rikskringkasting.
- Bauman, Z. (2006). *Flytende modernitet* (2. utg.). Oslo: Vidarforlaget.
- Berglund, J. (2012). Islam som resurs? I M. Lövheim & J. Bromander (Red.), *Religion som resurs? Eksistensiella frågor och värderingar i unga svenskars liv* (s. 263-286). Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Dewilde, J., & Skrefsrud, T.-A. (2015). Kvalifisering i det flerkulturelle samfunnet. Dobbeltkvalifiseringsbegrepet sett i lys av et transkulturelt og transspråklig perspektiv. I S. Dobson, L. A. Kulbrandstad, S. Sand & T.-A. Skrefsrud (Red.), *Dobbeltkvalifisering. Perspektiver på kultur, utdanning og identitet*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Farstad, M. (2016). *SKAM. Eksistens - Relasjon - Profesjon*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Friberg, J. H. (2016). *Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. (Fafo-rapport 2016:43). Hentet fra <http://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2017/01/Assimilering-på-norsk.pdf>
- Henriksen, J-O. (2011). *Religion: Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Imeland, V. S. (2017, 25. juni). TV-anmeldelse "Skam", sesong 4 - Feiger ut. *VG*. Hentet fra <https://www.vg.no/rampelys/film/i/AOqKr/tv-anmeldelse-skam-sesong-4-feiger-ut>
- Iversen, L. L. (2012, Mars). Når religion blir identitet. *Kirke og Kultur*, 116(03), 258-270. Hentet fra https://www.idunn.no/kok/2012/03/naar_religion_bli_identitet
- Jacobsen, J. (2013). Axel Honneth. Anerkjennelse, danning og utdanning. I I. S. Straume, *Danningens filosofihistorie* (s. 357-367). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lundberg, A. P. (2012). Religion, migration och identitet. I M. Lövheim, B. Jonas, & J. Bromander (Red.), *Religion som resurs? Eksistensiella frågor och värderingar i unga svenskars liv* (s. 239-261). Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

- Rian, D. & Eidhamar, L. G. (1999). *Jødedommen og islam* (2. utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS
- Taylor, C. (1985). *Human agency and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self. The Making of the Modern Identity*. Australia: Cambridge University Press.
- Tjellaug, A. B. (2016, 28. oktober). En gud i menneskets bilde. *Vårt Land*. Hentet fra <https://www.vl.no/kultur/en-gud-i-menneskets-bilde-1.797685?paywall=true>
- Tollefsen, T., Syse, H. & Nicolaisen, R. F. (2012). *Tenkere og ideer* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Utdanningsdirektoratet. (2015). *Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE)*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/finnlareplan/lareplan/?kode=RLE1-02>
- Utdanningsdirektoratet. (2017). *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnsopplæringen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/37f2f7e1850046a0a3f676fd45851384/overordnet-del---verdier-og-prinsipper-for-grunnsoppleringen.pdf>